

ЗНАЧЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Афонін Д. С.

У криміналістичній літературі до теперішнього часу немає єдиної думки про місце ситуаційної судової експертизи у сформованій класифікації та її права на самостійне існування. У статті автор викладає існуючі точки зору про сутність ситуаційної судової експертизи, авторську позицію про її сутність, предмет і завдання.

Ключові слова: *судова експертиза, судова ситуаційна експертиза, об'єкт, предмет, завдання ситуаційної судової експертизи.*

В криминалистической литературе до настоящего времени нет единого мнения о месте ситуационной судебной экспертизы в сложившейся классификации, ее праве на самостоятельное существование. В статье автор излагает существующие точки зрения о сути ситуационной судебной экспертизы, авторскую позицию о ее сущности, предмете и задачах.

Ключевые слова: *судебная экспертиза, объект, предмет и задачи ситуационной судебной экспертизы.*

In criminalistic literature to the present tense there is not single opinion of place of situational judicial examination in the folded classification, its right on independent existence. In the article an author expounds the existent points of view about essence of situational judicial examination, author position about its essence, object and tasks.

Keywords: *judicial examination, object, object and tasks of situational judicial examination.*

При розкритті та розслідуванні злочинів, особливо тяжких, одним з основних елементів, який підлягає доказуванню, є механізм скоєння злочину. Одним зі способів установлення механізму скоєння злочину є проведення ситуаційної судової експертизи, особливо в умовах необачності, коли відсутні показання потерпілого, свідків, або в них є суттєві розбіжності. Але до сьогодні вчених немає єдиної думки про місце ситуаційної судової експертизи у сформованій класифікації та її права на самостійне існування.

Метою поданої наукової статті є викладення існуючих точок зору про сутність ситуаційної судової експертизи та авторської позиції щодо предмету, об'єктів, предмета й завдання.

Уперше думка про запровадження ситуаційної судової експертизи в 1977 році викладена Г.Л. Грановським [1], який відніс цю експертизу до класу криміналістичних. При цьому він визначив загальний об'єкт, яким була подія, а безпосереднім об'єктом - місце та ситуація, в якій мала місце подія. Виділяючи ситуаційну судову експертизу серед інших традиційних судових експертиз, Г.Л. Грановський [1] визначив її винятковість, оскільки предметом експертизи були обставини, пов'язані з предметом доказування набагато ближче, ніж обставини, які встановлені при дослідженні окремих речових доказів, тому що в результаті проведених експертних досліджень можливо було встановити спосіб вчинення злочину, проаналізувати дії, що мали місце, послідовність дій злочинця й застосування ним знарядь в засобів учинення

© Д.С. Афонін, 2014

злочину при реалізації умислу.

У подальшому, у 1978 році, термін "ситуаційна експертиза" був введений В.П. Петровим [2] у судово-медичну сферу. Він, як і Г.Л. Грановський, мав на увазі аналіз картини місця події та сукупну оцінку виявлених при його огляді слідів злочинних дій. Однак коло завдань з урахуванням застосовуваної сфери було ним істотно звужене. На думку В.П. Петрова [2], основною метою цієї експертизи є відповідь на питання про можливість або неможливість утворення тих чи інших слідів, можливість або неможливість виникнення тих чи інших фактів, що вимагають медичної оцінки в конкретно запропонованих обставинах. Для вирішення цього завдання експерту слід було провести ряд послідовних дій: здійснити збір об'єктивних даних, які встановлюють властивості предмету, що травмує, та механізм його дії; отримати від слідства або суду обставини, що підлягають оцінці та порівнянню; викладені з необхідною, достатньою конкретизацією; зіставити об'єктивні дані та надані обставини; оцінити збіжності й відмінності; скласти резюме на основі отриманих результатів.

Про можливість експертизи місця події, яка стала основою для подальшого наукового дослідження ситуаційної судової експертизи, указували у своїх роботах В.М. Комаринец, Ю.І. Ільченко, Д.А. Турчин, В.Е. Лапшин, Т.М. Самаріна. Усі вказані вчені були причетними визнання місця події взагалі об'єктом криміналістичної експертизи, яка дозволяє експерту повніше й глибше пізнати механізми слідоутворення, усвідомити зміст дій злочинця та інше. Незважаючи на це, кожним з них сутність судової експертизи місця події розкривалася лише в загальному контексті.

Найбільш важливим етапом у подальшому розвитку загальної теорії судової експертизи, зокрема ситуаційної, стала стаття А.І. Вінберга, яка була надрукована в 1978 році [3], а потім у 1979 році - його спільна робота з Н.Т. Малаховською "Судова експертологія" [4]. Приймаючи за основу ідеї, викладені раніше Л.Г. Грановським, вони дійшли висновку, що ситуаційна експертиза залежно від експертних завдань охоплює подію в різних її аспектах - час події, місце, структура та стадії; установленню учасників події, зв'язку між діями особи й наслідками, які відобразились у слідах досліджуваної обстановки. Відзначаючи складність ситуаційної експертизи з урахуванням специфіки вирішуваних нею завдань, А.І. Вінберг і Н.Т. Малаховська [4] розглядали її як комплексну судову експертизу, у ході виконання якої досліджується комплекс різних ознак і конкретних ситуацій, з яких складається загальна картина всієї досліджуваної події.

Сьогодні єдина концепція, яка стосується питань загальнотеоретичного й методичного характеру, застосованих до судової ситуаційної експертизи, як і раніше, відсутня. З одного боку, предмет експертизи можна розглядати як комплексне експертне дослідження елементів об'єктивної сторони злочину особою, яка володіє спеціальними знаннями, спрямоване на ретроспективну реконструкцію ситуації (події) злочину загалом або окремих його елементів (насамперед причинно-наслідкових

зв'язків) за речовою та слідовою обстановкою на місці події. З іншого боку, якщо розглядати концепцію самостійності ситуаційної судової експертизи, можна згадати про ситуаційні другорядні завдання, які направлені на реконструкцію речової обстановки події, що дозволяє в подальшому, використовуючи результати інших досліджень, відтворити характер і послідовність її окремих фрагментів.

Також можливо розглянути питання щодо виділення трасології в самостійний клас судових експертиз і віднесення ситуаційної експертизи як виду до цього класу. Це пов'язане насамперед з тим, що матеріальна обстановка містить різні сліди, знаряддя злочину, предмети і речі, пов'язані між собою, які передусім вивчаються в рамках судової трасологічної експертизи. Водночас, правомірно визнаючи, що ця експертиза використовується також у рамках судово-балістичної, судово-медичної та інших експертиз, пропонуємо виділити її в самостійний рід, а як види в цей рід входитимуть всі позначені експертні направлення.

Поряд з цим у криміналістичній літературі існує протилежна точка зору, прихильники якої заперечують обґрунтованість відокремлення ситуаційної судової експертизи. Так, одні, згадуючи про ситуаційні дослідження, стверджують, що вони поглинаються поняттям "судові дослідження". За їх думкою, ситуаційні дослідження за своєю природою не мають властивість самостійності, оскільки в цьому процесі вирішуються ідентифікаційні, класифікаційні та діагностичні завдання. Власне ситуаційне дослідження служить "отражением комплексного метода познания обстановки места происшествия путем использования различных областей знания..." [5].

Разом з тим очевидним є той факт, що вчені, які заперечують виділення ситуаційної судової експертизи як самостійного виду, не беруть до уваги специфіку її предмета та завдань. Розглядаючи специфічні особливості цієї судової експертизи, слід виходити з наступного. В основі визначення "ситуаційна експертиза" заходить поняття "ситуація". Термін "ситуація" (у перекладі з лат. - положення) означає поєднання умов і обставин, які створюють певну обстановку.

У криміналістичному аспекті ситуація - це не просто обстановка, а динамічна обстановка, тобто яка змінюється, існуюча в певний момент часу і яка є сукупністю багатой кількості предметів, зв'язаних з подією. В інформаційному плані ситуація володіє такими якостями, як унікальність, ретроспективність, відображення в матеріальних (у речовій обстановці) і ідеальних (у свідомості людей) формах.

Якщо розглядати ситуаційну подію як певну систему, у ній умовно можна виділити дві великі групи фактів, які підлягають встановленню: 1) що належать до відносно стабільних компонентів ситуації (учасники події, знаряддя злочину, інші предмети); 2) які належать до мінливих компонентів ситуації (стану об'єктів, умов місця, часу, механізму взаємодії суб'єктів, предметів) [6]. Отже, можна зробити висновок, що ситуація в контексті експертного дослідження - це визначене просторово-тимчасове положення в рамках кримінального провадження, яке підлягає порівняльній експертній оцінці.

Визначаючи предмет ситуаційної судової експертизи, можна стверджувати, що з одного боку - це фактичні дані (факти та обставини) встановлюваних під час спеціальних наукових досліджень матеріалів кримінального провадження, а з іншого боку - це факт, який

реально стався (міг відбутися) у минулому, існує (міг існувати) у сьогоденні, а також закономірності, зв'язки й відносини, які обумовлюють цей факт. Тому, на нашу думку, предметом ситуаційної експертизи є вирішення за допомогою спеціальних методик експертних задач на основі дослідження матеріальних носіїв інформації з метою встановлення обставин конкретної події, факту, а також можливості настання наслідків від визначених дій у конкретних умовах.

Одним з основних призначень вказаної експертизи є встановлення можливих варіантів або встановлення справжньої динаміки тих чи інших подій. Як наслідок, визначальним при розмежуванні діагностичних і ситуаційних завдань має бути наступне: при вирішенні ситуаційних задач об'єктом дослідження є не тільки певний об'єкт в його статичному положенні, що має відношення до місця події (як це відбувається при вирішенні діагностичних завдань), а вся речова обстановка, включаючи зміни, що відбулися в цьому об'єкті й у навколишній обстановці, які пов'язані з розглянутою ситуацією. Отже, вважаємо за необхідне відносити до ситуаційних завдань, що вирішують питання, пов'язані зі встановленням можливості виконання дій за певних умов, відповідних обставинам події, причинного зв'язку між конкретними діями та наслідками, між фактами й подіями. Ці завдання вирішуються шляхом відновлення обстановки вчиненого злочину, механізму події на підставі дослідження об'єктів або їх відображень, шляхом їх моделювання.

З викладеного випливає, що при виконанні судової ситуаційної експертизи експертам належить досліджувати певні ситуації, які становлять сукупність фактів, тверджень (відомостей, що мають не завжди об'єктивний характер), а також даних про стан об'єкту. Конкретна ситуація пропонується ініціатором дослідження. Досліджуючи ситуацію за слідами й наданими об'єктами, експерт приходять до певних висновків, які пов'язані зі встановленням механізму вчинення злочину та його окремих елементів. Об'єктом дослідження стали виступати не тільки предмети обстановки місця події, а й інші речові докази.

Незважаючи на це, варто зауважити, що не завжди можливості ситуаційної експертизи використовуються ефективно.

Ці обставини обумовлені тим, що в розпорядження експерта повинні бути надані як об'єктивно зафіксовані відомості про ситуацію, що відображають динаміку досліджуваної події (протоколи огляду місця події, слідчих дій з моделювання обставин і умов заподіяння тілесних ушкоджень - протоколи слідчих експериментів, ілюстративні таблиці, відеозаписи слідчих дій), так і повноцінні відомості про пошкодження (їх кількість, локалізацію, характер та індивідуальні особливості), викладені у висновках експертів за раніше проведеними судовими експертизами.

На практиці при призначенні цього виду судової експертизи якість і повнота наданих у розпорядження експерта матеріалів нерідко заслуговують негативної оцінки.

На сьогодні поширена ситуаційна експертиза, призначенням якої служить перевірка версій про можливість заподіяння тілесних ушкоджень за певних обставин і умов, наданих у протоколах допитів учасників кримінального провадження (свідків, обвинувачених, потерпілих). Однак не в кожному випадку призначення цієї експертизи обумовлено об'єктивною необхідністю. Так, нерідкісні

випадки, коли ситуаційна експертиза призначається за наявності показань обвинуваченого, свідка про механізм, кількість, локалізацію заподіяних потерпілому тілесних ушкоджень, які повністю узгоджуються з висновком експерта за результатами проведеної судово-медичної експертизи. У такому разі слідчому або суду було достатньо самостійно проаналізувати встановлену картину події. Не виключені факти, коли слідчий, ставлячи за мету перевірити “достовірність” показань обвинуваченого, очевидців злочину, надає в розпорядження експерта протоколи допиту, з яких випливає, що обвинувачений унаслідок свого стану в момент скоєння злочину (знаходження в алкогольному, наркотичному сп'янінні або в стані сильного душевного хвилювання) не може вказати конкретні відомості про зняття злочину, про кількість нанесених ударів і локалізацію заподіяних ним тілесних ушкоджень, тим самим ігноруючи інші способи й джерела збирання доказів причетності цієї особи до скоєного злочину.

Отже, при призначенні ситуаційної експертизи питання якості наданих матеріалів експертів набувають особливого значення. У протоколах слідчих дій (допитів, слідчих експериментів) потрібно детально з'ясувати обставини події, зберігання речових доказів до надання їх експерту, яке, у свою чергу, повинно здійснюватися в умовах, що виключають утрату інформаційної значимості наявних на них слідів злочину. Разом з тим, при дотриманні зазначених умов результати ситуаційних експертиз ефективно використовуються при перевірці висунутих версій про необхідну оборону, заподіянні смерті в результаті нещасного випадку, а також при з'ясуванні обставин смерті особи від тілесних ушкоджень, заподіяних групою осіб. Використання можливостей ситуаційної експертизи, яка тісно пов'язана з предметом доказування, знижує реальну можливість необґрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Констатуючи викладене, можна визначити наступні особливості ситуаційної судової експертизи: за своїм характером переважно це комплексна криміналістична експертиза; при її проведенні повинні враховуватися результати слідчих (розшукових) дій, пов'язані з дослідженням обстановки місця події; її предметом

є обставини, безпосередньо пов'язані з предметом доказування; відрізняється складним і багатоетапним характером розв'язування завдань, що визначаються специфічними особливостями об'єктів дослідження, в якості яких виступають багатокомпонентні події; проводиться на підставі висунутих слідством і судом версій; при її проведенні використовуються результати огляду місця події, а також у більшості випадків інших слідчих дій, включаючи слідчий експеримент, беруться до уваги висновки експертів за раніше проведеними судовими експертизами; поняття “ситуаційна експертиза” і “ситуаційні експертні дослідження” нетотожні, останнє є більш широким за своєю сутністю.

Література

1. Грановский Г.Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре - криминалистических чтениях. - 1977. - Вып.16. - С. 3-5.
2. Попов В.Л., Шигеев В.Б., Кузнецов Л.Е. Судебно-медицинская баллистика. - СПб., 2002. - 656 с.
3. Винберг А.И. Идентификационная, диагностическая и ситуационная криминалистическая экспертиза // Советское государство и право. - 1978. - № 9. - С. 73-78.
4. Винберг А.И., Малаховская Н.Т. Судебная экспертология. Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз: учеб. пособие. - Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. - 183 с.
5. Свалов В.И. Неидентификационные исследования при производстве транспортно-механоскопических экспертиз: автореф. дис.... канд. юрид. наук. - М., 1984. - 28 с.
6. Исаков В.Д. Теория и методология ситуалогической экспертизы: (для судебных экспертов и юристов). - СПб.: Реноме, 2008. - 132 с.

*Афонін Д.С.,
викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
ОДУВС
Надійшла до редакції: 26.11.2014*

УДК343.123.12:351.81

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ТРАНСПОРТНОЇ МІЛІЦІЇ В БОРОТЬБІ З ВИКРАДАННЯМИ ВАНТАЖІВ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

*Березовенко І. В.
Поляков Є. В.*

У статті розглянуто взаємодію підрозділів транспортної міліції з іншими службами органів внутрішніх справ на транспорті, із суміжними і територіальними підрозділами органів внутрішніх справ, громадськістю, засобами масової інформації, а також з представниками адміністрації транспортних підприємств та організацій у боротьбі з крадіжками вантажів на залізничному транспорті.

Ключові слова: транспортна міліція, взаємодія, крадіжки вантажів, залізничний транспорт.

В статье рассмотрено взаимодействие подразделений транспортной милиции с другими службами органов внутренних дел на транспорте, со смежны-

ми и территориальными подразделениями органов внутренних дел, общественностью, средствами массовой информации, а также с представителями администрации транспортных предприятий и организаций в борьбе с кражами грузов на железнодорожном транспорте.

Ключевые слова: транспортная милиция, взаимодействие, кражи грузов, железнодорожный транспорт.

In the article the collaboration of the transport police with other services of the Interior in transport with neighboring and regional departments of the Interior, the public, the media and representatives of the administration of transport companies and organizations in the fight against theft of goods on the railway.

© І.В. Березовенко, Є.В. Поляков, 2014

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**